

УДК 343.98

В. М. Гузей

**ПОЧАТОК РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ
АБО ЗАПОДІЯННЯ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ
У РАЗІ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ
ЧИ ПЕРЕВИЩЕННЯ ЗАХОДІВ, НЕОБХІДНИХ
ДЛЯ ЗАТРИМАННЯ ЗЛОЧИНЦЯ**

Встановлено особливості початку розслідування умисних убивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. На основі аналізу кримінальних проваджень обґрунтовано необхідність попередньої перевірки повідомлень про вчинення вказаних злочинів.

Ключові слова: убивство, тілесні ушкодження, перевищення меж необхідної оборони, перевірка повідомлень про злочин, початок розслідування.

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України відбулися суттєві зміни не тільки у понятійному апараті, але й у стадіях кримінального процесу. Особливо актуальні ці зміни у контексті процесуального порядку початку кримінального провадження.

Кримінальне процесуальне законодавство визначає кримінальне провадження як досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку зі вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Окремим проблемним питанням початку кримінального провадження та досудового розслідування за новим КПК України приділяли увагу такі вчені, як Ю. П. Аленін, А. А. Бабич, О. В. Баганець,

© Гузей В. М., 2014

В. В. Вапнярчук, О. Д. Квашук, О. Ю. Татаров, В. І. Фаринник, І. В. Чурікова, А. В. Юрченко та інші. Але особливості початку кримінального провадження за ознаками вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, залишилися поза увагою науковців і тому потребують дослідження у процесуальному та криміналістичному аспекті.

Загальною проблемою, якій присвячено статтю, є підвищення в цілому ефективності розслідування злочинів, окремою проблемою – підвищення ефективності діяльності слідчого з доказування за згадуваними видами злочинів. Метою статті є встановлення особливостей початку розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Законодавець пов'язує початок кримінального провадження із початком досудового розслідування, а саме з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Так, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування (ст. 214 КПК України).

Однак очевидно, що кримінально-процесуальна діяльність розпочинається раніше, а саме після отримання інформації про кримінальне правопорушення (незалежно із якого джерела). Адже, як правильно вказує А. В. Юрченко, між заявником, потерпілим та працівниками правоохоронних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, на підставі відповідних законодавчих актів (наприклад законів України «Про міліцію», «Про Службу безпеки України») виникають відповідні кримінально-процесуальні правовідносини. Як приклад автор наводить положення Кримінального процесуального кодексу, що пов'язані із затриманням особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Так, у випадках, вказаних у ч. 1 ст. 208 КПК, строк затримання без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання. Моментом затримання та спливу вказаного строку є не внесення відомостей до ЄРДР, а момент, коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК). Таким чином, ще до початку досудового розслідування з'являється такий суб'єкт кримінального провадження, як підозрюваний, який має права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК України [1, с. 339]. Крім

того, законодавець також передбачає можливість проведення у невідкладних випадках такої слідчої дії, як огляд місця події, до внесення відомостей до ЄРДР. Отже, на цьому етапі в кримінально-процесуальну діяльність також вступають такі суб'єкти, як слідчий, прокурор, поняті, спеціаліст та інші особи (ст. 237 КПК України).

Тому, зважаючи на особливості умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, можна говорити, що кримінально-процесуальна діяльність, спрямована на розкриття та розслідування вказаних злочинів, розпочинається з моменту отримання з будь-якого джерела інформації про злочин.

Найпоширенішими джерелами інформації про умисні вбивства або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, є: з'явлення із зізнанням особи, яка вчинила злочин, заяви свідків-очевидців або інших осіб, які виявили труп чи потерпілого, повідомлення медичних установ, а також безпосереднє виявлення правоохоронними органами трупа з ознаками насильницької смерті чи особи з тілесними пошкодженнями.

Оперативний черговий, отримавши заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію від слідчого або іншої службової особи, зобов'язаний відразу зареєструвати їх у журналі Єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та направити на місце події слідчо-оперативну групу чи оперативну групу, ужити всіх можливих заходів, щоб запобігти вчиненню кримінального правопорушення або припинити його, організувати негайні дії щодо встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, у найкоротший строк.

На момент отримання інформації про кримінальне правопорушення можуть виникнути дві ситуації щодо повноти відображення ознак злочину. Так, у першій ситуації, досліджуючи джерело інформації про злочин, можна виявити його ознаки та прийняти обґрунтоване рішення про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. В іншій ситуації такі заяви чи повідомлення потребують перевірки, особливо якщо вони надходять по телефону.

Перша ситуація може виникати під час виявлення ознак злочину правоохоронними органами, а саме шляхом самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [2, с. 528]. У такому випадку ознаки нового злочину можуть міститись у матеріалах розслідуваного кримінального провадження (протоколах слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, висновках експерта, вилучених документах тощо).

Однак статистика свідчить, що вбивства або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, досить рідко виявляються безпосередньо правоохоронними органами. Для вказаних злочинів більш характерною є *друга ситуація* – отримання інформації із заяв свідків злочину та повідомлень із медичних установ, а також від самого злочинця під час особистого звернення або телефоном. Тому такі повідомлення мають бути перевірені. Так, у ч. 3 ст. 214 КПК України йдеться про те, що у невідкладних випадках може бути проведений огляд місця події до внесення відомостей ЄРДР. Тому можна стверджувати, що перевірка відомостей про злочин може здійснюватися шляхом огляду місця події. Крім того, від заявника та свідків отримуються пояснення про обставини вчинення злочину.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України після офіційного прийняття та реєстрації заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення передається керівнику органу досудового розслідування, який визначає слідчого (слідчих), що здійснюватиме досудове розслідування, та процесуально оформляє доручення про проведення досудового розслідування [3].

Рішення про внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР приймає слідчий. Останній аналізує початкову інформацію про злочин, визначає наявність події і складу кримінального правопорушення та надає йому кримінально-правову кваліфікацію. Тобто встановлює наявність приводів та підстав до початку кримінального провадження (досудового розслідування).

Аналіз наукової літератури та матеріалів кримінальних проваджень, а також результати анкетування практичних працівників дозволяють зробити висновки, що основною проблемою, яка виникає на початку кримінального провадження про розглядувану категорію злочинів, є виділення ознак учинення вказаних злочинів під час перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Залежно від обставин виявлення ознак злочину не в усіх випадках є можливість визначити характер події та причину смерті, а отже, правильно кваліфікувати діяння за ст. 118 «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» або ст. 124 «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» КК України.

Обов'язковою умовою кваліфікації вбивства за ст. 118, а також тяжкого тілесного ушкодження за ст. 124 КК України є перебування винного під час вчинення цього діяння у стані необхідної оборони, уявної оборони або в умовах необхідності затримання злочинця. Тобто для того щоб кваліфікувати діяння за вказаними статтями,

необхідно на момент внесення відомостей до ЄРДР встановити вказані обставини.

Як уже вказувалось раніше, невідкладною слідчою (розшуковою) дією та єдиною можливою до початку кримінального провадження є огляд місця події. Вказана слідча (розшукова) дія дозволяє, в першу чергу, встановити факт учинення злочину взагалі, а також виявити ознаки конкретного його виду.

Так, Є. П. Іщенко та А. О. Топорков вказують, що під час огляду місця події за наявності трупа можуть бути виявлені ознаки, які свідчать про час злочинної події; про кількість злочинців; про деякі ознаки та властивості вбивці; про дії, які передували вбивству; про інсценування вбивства під самогубство, нещасний випадок, природну смерть потерпілого; про мотив вбивства; про неспівпадання місця вбивства і місця виявлення трупа [4, с. 503–504].

Однак огляд місця події не дозволяє повною мірою визначити всі обставини вчинення злочину. Тому слідчому для прийняття обґрунтованого рішення та правильної попередньої кваліфікації необхідно також опитати заявника та свідків, а також ознайомитися із медичною документацією, якщо потерпілому була надана медична допомога.

Таким чином, очевидно, що в деяких випадках недостатньо двадцяти чотирьох годин та тих дій, які передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, для визначення в діянні ознак злочину та його кваліфікації як умисного вбивства чи тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Тому заслуговує на увагу точка зору тих науковців, які вказують на необхідність відновлення інституту дослідчої перевірки інформації про злочин або навіть виділення його в окрему стадію кримінального процесу. Так, І. В. Чурікова вказує, що, оскільки слідчий має виїхати на місце вчинення злочину, провести огляд місця події, належним чином зафіксувати свої дії, а потім ще внести інформацію до ЄРДР, для цього потрібно більш ніж 24 години [5, с. 229].

Справедливо зауважує А. В. Черечукіна про те, що ліквідація стадії порушення кримінальної справи, безпосереднім завданням якої було виявлення ознак злочину, унеможливає запобігання незаконному розслідуванню [6, с. 7]. Передбачені КПК України заходи перевірки заяв та повідомлень про злочин унеможливають відсіювання великої кількості сигналів, які не містять реальних ознак злочину і призводять до необґрунтованого застосування заходів процесуального примусу та безпідставного притягнення особи до кримінальної відповідальності, чим прямо порушуються її конституційні права.

Враховуючи викладене вище, можна дійти ряду **висновків**. По-перше, прийняття рішення про початок кримінального провадження є достатньо складною та відповідальною дією, так як впливає на подальшу долю кримінального провадження, дотримання прав

людини, а також на якісну організацію діяльності слідчого, а отже, і на виконання ним основних завдань кримінально-процесуального законодавства. По-друге, особливістю початку слідчим кримінального провадження з умисних убивств або тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця, є фактична необхідність перевірки інформації, спрямованої на встановлення ознак указаних складів злочинів. Від повноти інформації, отриманої під час перевірки заяв та повідомлень про розглядувані злочини, залежить подальше формування та розвиток слідчих ситуацій на початковому та подальшому етапах розслідування, що і потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел: 1. Юрченко Л. В. Особливості початку досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України / Л. В. Юрченко // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65), № 1. – С. 338–343. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / [С. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова]. – Харків : Право, 2012. – 768 с. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. 4. Ищенко Е. П. Криминалистика : [учебник] / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Ищенко. – Изд. 2-е, испр., доп. и перераб. – М. : Контракт ; Инфра-М, 2010. – 784 с. 5. Чурикова І. В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України / І. В. Чурикова // Юридичний часопис НАВС. – 2013. – № 2. – С. 226–231. 6. Черечукіна Л. В. Точка відліку кримінального провадження за проектом КПК України (чи відповідає механізм кримінального провадження принципам публічності та змагальності?) / Л. В. Черечукіна // Забезпечення законності в діяльності органів досудового слідства та дізнання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 26 берез. 2012 р. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 5–12.

Надійшла до редколегії 19.12.2014

Гузей В. Н. Начало расследования умышленных убийств или причинения тяжких телесных повреждений в случае превышения мер необходимой обороны или превышения мер, необходимых для задержания преступника

Установлены особенности начала расследования убийств или причинения тяжких телесных повреждений в случае превышения мер необходимой обороны или превышения мер, необходимых для задержания преступника. На основе анализа уголовных производств обоснована необходимость предварительной проверки сообщений о совершении указанных преступлений.

Ключевые слова: убийство, телесные повреждения, превышение мер необходимой обороны, проверка сообщений о преступлениях, начало расследования.

Guzei V. M. Initiation of the investigation of murders or cause of grievous bodily harm in case of defense measures' excess or exceeding the measures necessary to apprehend a criminal

The article is devoted to determination of features of initial stage of the investigation of murders or cause of grievous bodily harm in case of defense measures' excess or exceeding the measures necessary to apprehend a criminal, because of the adoption of the new Criminal Procedure Code of Ukraine there have been significant changes not only in the conceptual system but also in the stages of the criminal process. These changes are particularly topical in the context of procedural order of the initial stage of criminal proceedings.

The author of the paper supports the thesis that the criminal procedural activities of an investigator begin before entering information about the crime commission into the Unified register of pre-trial investigations. The author proves the need to verify the information about commission of such acts for pre-qualification.

Based on the analysis of the investigative and judicial practice, as well as specialized literature the author notes the circumstances that can and should be set at the initial stage of the investigation of murders or cause of grievous bodily harm in case of defense measures' excess or exceeding the measures necessary to apprehend a criminal. Optimal actions of an investigator to achieve the goals and fulfill the tasks of the initial stage of the investigation are determined.

Keywords: murder, bodily injury, excess of necessary self-defense measures, checking reports about crimes, beginning of the investigation.

